Sládek, Pavel

Judaistika v českých zemích : zamyšlení nad českým překladem Úvodu do judaistiky Güntera Stembergera

Religio. 2011, vol. 19, iss. 2, pp. [223]-236

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/125374
Access Date: 20. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Judaistika v českých zemích: Zamyšlení nad českým překladem Úvodu do judaistiky Güntera Stembergera

PAVEL SLÁDEK

Ve svém knižním eseji *Teorie nevzdělanosti*, jenž se v českém vydání dočkal několika dotisků, se Konrad Paul Liessmann dotkl mimo jiné i možných důsledků plošného prosazování angličtiny jako jazyka akademického diskursu ve všech jeho formách na národní jazyky.[1] Hrozí nejen omezení kontaktu vědecké komunity s širší společností, nutného pro veřejné působení vědy a popularizaci jejích výsledků, ale dokonce zmenšení nebo přímo ztráta možnosti užití národních jazyků ve vědeckém diskursu. Poznamenejme, že předestřený proces vlastně do jisté míry vede k situaci, jež existovala před tím, než se národní jazyky prosadily na sklonku středověku vedle latiny jakožto jazyky literární (v tomto smyslu také termínu „národní jazyky" používáme v tomto eseji).[2] Liessmannova obava platí dvojnásob, jedná-li se o „malý" národní jazyk a současně „malý" obor, což odpovídá situaci české judaistiky.

Její případ je o to komplikovanější, že sama judaistika je oborem, který se vyprofiloval teprve nedávno. Přestože můžeme hledat jeho kořeny již ve středověkém křesťanském hebraismu, jehož dějiny se ještě v raně moderní době proplétají s antijudaismem, konversionismem a spíše občasnými snahami o čisté poznání,[3] požadavek akademického studia judaismu se

1 Konrad Paul Liessmann, *Teorie nevzdělanosti*, Praha: Academia 2009, 79 a 91-94.

2 Srov. Erich Auerbach, *Literary Language and its Public in Late Antiquity and in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press 1993. V češtině viz úvodní studii Richarda Psíka k jeho překladu Dantova traktátu *De vulgari eloquentia / O rodném jazyce*, Praha: Oikúmené 2004, zejm. 20-21.

3 Uveďme pro ilustraci dva příklady: Renesanční humanista Johannes Reuchlin (1455-1522) argumentoval proti snaze židovského apostaty Johannese Pfefferkorna o zničení všech hebrejských knih nutností judaismus a jeho literaturu nejprve poznat a navrhoval (bez úspěchu) pro tento účel zřídit příslušné profesury na všech německých universitách. Výsledkem byla obžaloba a letitý soudní proces, z nějž Reuchlin vyvázl jen díky vlastní právnické erudici. Oproti tomu Johann Eisenmenger (1654-1704) získal svou znalost židovské literatury nejspíše devatenáctiletým předstíráním zájmu o konverzi k judaismu, což mu dovolilo studovat s židovskými učenci. Výsledkem se stal spis *Entdecktes Judentums* (*Odhalený judaismus*, Frankfurt 1700), dodnes živý pramen agresivního antisemitismu, jehož vydání ovšem vyneslo Eisenmengerovi profesuru v Heidelberku.

v moderní podobě objevil teprve s hnutím *Wissenschaft des Judentums* ve třetím desetiletí 19. století. Jeho příslušníci disponovali erudicí, kterou jim mohou dnešní judaisté pouze závidět. Jakmile však opustili rovinu positivistického shromažďování faktů, pro niž jsou jejich práce dodnes cenné, mařila výsledky jejich interpretačního úsilí zaujatost, pramenící z jejich rozkročenosti mezi akademické bádání a konfesijní zaangažovanost. Překážky ustavení judaistiky jakožto akademického oboru byly současně také institucionální. Studium židovských dějin a kultury se na akademické půdě jen stěží prosazovalo a rozvíjelo se tak za cenu zřejmých omezení pouze na židovských vzdělávacích institucích, jejichž úkolem bylo především vychovávat a ordinovat rabíny. Za přelomový okamžik a institucionální uznání židovských studií jakožto akademické disciplíny se tak symbolicky považuje rok 1929, kdy byl Salo W. Baron (1895-1989) jmenován profesorem židovských dějin, literatury a institucí na Columbia University v New Yorku.

Krystalizace judaistiky se tak odehrála v ožehavém období třicátých a čtyřicátých let 20. století a ovlivnily ji válečné události. Emigrace šťastnějších židovských učenců z Evropy a tragická smrt těch ostatních v táborech smrti určila geografii judaistiky až do dnešní doby – nejvýznamnější judaistická pracoviště nalezneme na anglosaských a izraelských univerzitách.

Aniž bychom zamýšleli umenšovat zásluhy jednotlivých badatelů nebo institucí o zachování kontinuity studia hebrejského jazyka a židovských dějin v období mezi lety 1948 a 1989, judaistika jako svobodný akademický obor se v českých zemích může utvářet teprve v posledních dvaceti letech. Opožděně vznikající česká judaistika proto od počátku musí hledat vlastní směřování v dialogu s vůdčími trendy disciplíny, které určují judaistická centra v USA (popřípadě ve Velké Británii) a v Izraeli. Vrátíme-li se ke zmíněné Liessmannově obavě o vytlačení národních jazyků z akademického diskursu v důsledku hegemonie angličtiny, v případě české judaistiky je situace ještě vyhrocenější. Zatímco Liessmann hovoří o nutnosti akademický diskurs v národním jazyce ochránit před vymýcením, zde se bez nadsázky jedná o pokus oborový diskurs nově ustavit v okamžiku, kdy je nebezpečí hegemonie angličtiny již zcela akutní. Na mysl přichází pronikavý esej *Kdo jsme* (1923), v němž Ferdinand Peroutka hovoří o ambivalentním vztahu „malého“ českého národa k Evropě, jenž buď pociťuje potřebu „otevřít okna do Evropy a dohonit Evropu“, nebo naopak „uzavřít se v sebe, … vykopat příkop mezi námi a cizinou“.[4]

4 Ferdinand Peroutka, *Jací jsme: Demokratický manifest*, Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví 1991, 17.

Když dnes totiž chceme přivést vznikající českou judaistiku na světovou, to znamená euroamerickou, úroveň, nemůžeme se vyhnout důrazu na znalost světové sekundární literatury, jež vzniká převážně v angličtině, popřípadě v moderní hebrejštině. Stejně tak usilují-li čeští badatelé o účast v aktuální akademické debatě, nezbývá jim, než publikovat v angličtině a pro mezinárodní anglicky čtoucí akademickou komunitu. Současně v české judaistice denně zažíváme ponižující situaci, již s oprávněným opovržením popisuje Liessman: „Expert zoufale hledá ve svém rodném jazyce výraz pro pojem, který je pro něj běžný jen v angličtině."[5]

Vedle výuky a publikování původních odborných textů je nejvýznamnějším nástrojem tvorby odborného jazyka a terminologie v národním jazyce pořizování překladů. Připusťme, že překlad odborného textu je v případě, kdy v cílovém jazyce neexistuje dostatečně rozsáhlý oborový korpus, z mnoha důvodů nanejvýše citlivou záležitostí. V porovnání s „velkým" oborovým jazykem má nesrovnatelně vyšší důležitost již samotný výběr překládaného titulu, který snadno vstoupí do místního oborového kánonu nikoli nutně kvůli obsahovým kvalitám, ale jednoduše proto, že existuje v místním jazyce (omezení knižního trhu, který vylučuje publikaci alternativních titulů k témuž tématu, pak ustavený kánon petrifikuje). V případě judaistiky, která je do značné míry filologicky založeným oborem (viz níže), přistupují formální a typografické problémy transkripce a transliterace hebrejštiny, které nelze řešit odvoláním se na konvenci, která dosud neexistuje, ale nanejvýše poukazem na autoritativní, avšak potencionálně arbitrární precedenty. V tomto kontextu je třeba považovat vydání českého překladu knihy Güntera Stembergera *Úvod do judaistiky*[6] za symptomatické.

Autor recenzované práce, emeritní profesor judaistiky na vídeňské univerzitě, je českému judaistickému publiku znám především prostřednictvím rozsáhlé přehledové práce *Talmud a midraš*,[7] která je přepracováním klasického úvodu do rabínské literatury formativního období Hermanna L. Stracka (1848-1922)[8] a představuje jednu z mála skutečně akademických judaistických publikací v českém jazyce. Jedinečnost Stembergerova

5 K. P. Liessmann, *Teorie…*, 91.

6 Günter Stemberger, *Úvod do judaistiky*, přel. Štěpán Zbytovský, Praha: Vyšehrad 2010, 232 s. (původní vydání: *Einführung in die Judaistik*, München: C. H. Beck 2002). V českém vydání je doplněna kapitola o judaistice v českých zemích z pera Petra Slámy (G. Stemberger, *Úvod…*, 199-215). Všechny odkazy v následujícím textu jsou do této knihy, není-li uvedeno jinak.

7 Günter Stemberger, *Talmud a midraš*, přel. Petr Sláma, Praha: Vyšehrad 1999, ²2011.

8 Poprvé jako Hermann L. Strack, *Einleitung in den Thalmud*, Leipzig: J. C. Hinrichs 1887.

Úvodu v kontextu původní i překladové literatury o judaismu v českém jazyce je konceptuální. Měl-li česky čtoucí zájemce již dříve k dispozici různé typy úvodů do judaismu,[9] nyní se mu poprvé dostává do rukou úvod do akademické disciplíny, která si klade judaismus jako předmět svého studia. Zdůrazněme, že záměr pojednat o disciplíně a nikoli o jejím předmětu vyjadřuje nejen titul, v jehož výběru nemusí mít autor vždy plnou svobodu, ale i autorova předmluva. Jak brzy ukážeme, její první odstavec však současně naznačuje základní rozpor Stembergerovy knihy, a proto je vhodné jej ocitovat v úplnosti:

> Tento *Úvod* se pokouší představit judaistiku co možná nejstručněji. Ke slovu se dostanou historické předpoklady vzniku oboru i jeho dnešní utváření, stejně jako filologické instrumentárium, které předpokládají všechna klasická pojetí judaistiky. V ohnisku výkladu pak stojí přehled důležitých epoch pobiblického judaismu až po současnost. [S. 9.]

Není jasné, proč se autor rozhodl zahrnout do jediné knihy, rozsahem podle jeho vlastních slov omezené, dvě roviny výkladu a slibuje „bližší informaci o oboru“ spolu se „stručným přehledem židovských dějin, náboženství a literatury“ (s. 9). Podívejme se, jak se autorovi jeho ambiciózní cíle podařilo naplnit.

Stembergerova kniha sestává z šesti částí, jež se dále dělí na kapitoly. V první části, nazvané „Co je judaistika? K utváření oboru“, se autor nejprve velice stručně zabývá počátky disciplíny (s. 11-18) a poté současnou judaistikou (s. 18-24). Dějiny oboru v raně moderní době jsou pojednány ve stručnosti, pohybující se na hranici srozumitelnosti. Text je natolik zkratkovitý, že nemá smysl s jednotlivými tvrzeními polemizovat. Upozorněme jen, že při provedení výčtu křesťanských učenců je zarážející nepřítomnost snahy přesněji rozlišit mezi křesťanským hebraismem a počátky judaistiky. Například u Johannese Buxtorfa Staršího zmiňuje Stemberger jeho příspěvek k šíření znalosti hebrejské gramatiky a lexikografie, přestože pro judaistiku byl mnohem originálnějším přínosem jeho podrobný a ve svém jádru nezaujatý přehled židovských zvyků a věr s názvem *Sy-*

9 Jedná se především o následující publikace, z nichž se ovšem žádná nepohybuje na vysokoškolské úrovni: Michael Fishbane, *Judaismus: Zjevení a tradice*, přel. Petr Kolmačka, Praha: Prostor 1996; Jaroslav Franek, *Judaizmus: Kniha o židovskej kultúre histórii a náboženstve*, Bratislava: Archa 1991; Ja'akov Newman – Gavri'el Sivan, *Judaismus od A do Z*, přel. Markéta Zbavitelová – Dušan Zbavitel, Praha: Sefer 1992; Helena Pavlincová – Břetislav Horyna (eds.), *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc ²2003 (1. vyd. Helena Pavlincová a kol., *Judaismus, křesťanství, islám*, Praha: Mladá fronta 1994); Pavel Sládek, *Malá encyklopedie rabínského judaismu*, Praha: Libri 2008.

nagoga judaica, který byl opakovaně vydáván a překládán do řady jazyků.[10]

Podobně na židovské straně Stemberger zmiňuje Azarju de' Rossi a jeho spis *Me'or ʿejnajim* (Mantova 1573-1575) jako počátek kritického studia vlastní tradice. Spíše než izolovaný případ de' Rossiho by si zasloužil zmínky výklad judaismu z pera Leone Modeny (*Riti hebraici*) nebo rozsáhlé aktivity Eliji Levity na poli hebraistiky a lexikografie jazyka jidiš.[11] Obecně je třeba litovat, že Stemberger nepoukázal na sebereflexivní prvek rabínského judaismu, pro tento náboženský systém tolik charakteristický. Jak se k moderní vědě vztahuje například tzv. literatura *minhagim*, jež nejpozději od 11. století zaznamenává zvyky a rituály, popisuje je podobně jako moderní antropologie a všímá si geografické a diachronní diversity?[12] Podrobněji a srozumitelněji pojednává Stemberger o počátcích moderní judaistiky v Evropě a v USA. Důležité je zdůraznění počátečního neúspěchu etablovat judaistiku na euroamerických universitách a z toho vyplývající nutnost institucionalizovat judaistická studia na konfesijně definované židovské půdě (s. 15).

V kapitole pojednávající o současné judaistice (s. 18-24) se Stemberger soustřeďuje na vývoj disciplíny v německy mluvících zemích. Zde poprvé narážíme na nepochopitelně zúženou prezentaci současné judaistiky. Již v předmluvě Stemberger upozorňuje (s. 9): „Vzhledem k omezenému prostoru této práce je nutné téměř zcela přejít některé oblasti, jako jsou hebrejská poesie, jidiš literatura, židovské výtvarné umění nebo judaismus v islámském světě." Geografické omezení na německou jazykovou oblast, deklarovaný konzervatismus presentace (s. 9) a z něj vyplývající selektivita mají za důsledek nejen neúplný, ale v důsledku zcela pokroucený obraz judaistiky. Zatímco opomenutí frankofonní oblasti lze omluvit tím, že se stejně jako v případě oblasti německojazyčné jedná o linii existující mimo nejvýznamnější proud oboru, absenci detailního pojednání judaistiky v USA, Velké Británii a v Izraeli lze pochopit jen stěží.

10 Spis vyšel poprvé německy roku 1603 pod názvem *Juden Schul*, později byl díky úsilí autorova syna přeložen a vydán v latině (1641). Následoval překlad do angličtiny (1663) a vlámštiny (1694).

11 Viz nejnověji Deena Aranoff, „Elijah Levita: A Jewish Hebraist", *Jewish History* 23, 2009, 17-40.

12 Srov. především Jišra'el Ta-Šma', *Minhag Aškenaz ha-qadmon*, Jerušalajim: Magnes Press 1999; Harvey Goldberg, *Jewish Passages: Cycles of the Jewish Life*, Berkeley: University of California Press 2003; Ivan G. Marcus, *Rituals of Childhood: Jewish Acculturation in Medieval Europe*, New Haven – London: Yale University Press 1996; Ivan G. Marcus, *The Jewish Life Cycle: Rites of Passage from Biblical to Modern Times*, Seattle – London: University of Washington Press 2004.

Právě judaistická pracoviště v těchto zemích od 40. let 20. století určují směřování celého oboru s jeho úspěchy i nedostatky. Stemberger zmiňuje americké university vlastně jen v souvislosti s debatou o konceptu „Jewish Studies“. Zde se ovšem zdá, že si Stemberger zcela neuvědomil, nakolik se tento koncept například v jím zmiňované absenci práce s pramennými jazyky omezuje na tzv. *undergraduate programs* (bakalářské programy), od nichž se navazující programy (tzv. *graduate programs* nebo programy kombinující M.A. s Ph.D.) ve své koncepci radikálně liší. O izraelských centrech Stemberger netvrdí více, než že jsou nejvýznamnější na světě (s. 23). V čem jejich význam spočívá? Jaký je akademický profil takových judaistických gigantů, jako je Hebrejská universita v Jeruzalémě nebo Universita Bar Ilan? Jak se ve svém směřování izraelská judaistika liší od judaistiky v USA a ve Velké Británii? Absence těchto témat je i při respektu k soustředění se na národní oblast nepochopitelná. Bylo by naopak mnohem logičtější pojednat o judaistice v německy mluvících zemích na pozadí judaistiky anglosaské a izraelské, nejlépe ještě ve srovnání s judaistikou frankofonní, jež je navzdory jisté jazykové izolovanosti v řadě témat významnější než judaistika německá.[13]

Druhá část knihy je věnována jazykovým předpokladům judaistiky (s. 25-35). V předkládaném stručném přehledu vývoje hebrejštiny si nelze nepovšimnout jistého výkladového problému, který je v knize přítomen na větším počtu míst. Navzdory omezené ploše obsahuje text tvrzení, která si odporují, jindy je tvrzení, jež je na obecné rovině nesprávné, teprve následnou specifikací uvedeno na pravou míru. Stemberger například správně uvádí, že navzdory starším názorům je dnes již zřejmé, že hebrejština nebyla přinejmenším do 3. století n. l. pouze literárním jazykem, ale také jazykem mluveným (s. 27),[14] v následujícím odstavci však říká, že

> po porážce Bar Kochbova povstání (132-135) … se centrem palestinských Židů a také rabinátu stala Galilea. Zde se již dlouho mluvilo aramejsky. V určitých oblastech rabínské literatury sice její autoři dále používali hebrejštinu, ovšem skutečně již jako mrtvý jazyk učenců. [S. 27.]

13 Zmiňme jen nejvýznamnější témata francouzské judaistiky: židovskou filosofickou tradicí s důrazem na sefardskou a arabskou oblast se zabýval Georges Vajda; mystice a poetické imaginaci severoafrických Židů se věnuje Haïm Zafrani; důležité překlady a interpretace midrašických a mystických textů předkládají Charles Mopsik a Eric Smiléwich; důležité studie o židovském myšlení předložil Benjamin Gross. Stemberger zmiňuje pouze rozvíjení filosofie dialogu Emmanuela Lévinase, které má ve Francii pochopitelně své privilegované místo.

14 Srov. Angel Sáenz-Badillos, *A History of the Hebrew Language*, Cambridge: Cambridge University Press 2004, 161-201, zejm. 163-164, a literaturu zmíněnou tamtéž, zejména odkazy na Eduard Y. Kutscher, *A History of Hebrew Language*, Jerusalem: Magnes Press – Leiden: Brill 1982.

Zatímco podle prvního tvrzení se hebrejsky mluvilo ještě ve 3. století, podle druhého se tímto jazykem přestalo mluvit již před polovinou 2. století. Stejně nepřesné je i užívání termínů „literární" (správně) a „mrtvý" (nepřesně) jazyk o pozdější funkci hebrejštiny v rabínské literatuře a studiu. Při četbě výkladu o židovských jazycích vyvstává na povrch další zcela zásadní nedostatek Stembergerovy knihy, jímž je absolutní (!) nepřítomnost bibliografických odkazů (stručná závěrečná bibliografie není strukturována podle rozvržení knihy, jak bychom očekávali; ani některé z prací, na které Stemberger v textu odkazuje, aniž by udal celý titul knihy, nejsou v bibliografii obsaženy, tak např. zmínka „obsáhlého díla Hanse Schreckenberga", s. 128).[15]

Rozsáhlá třetí část Stembergerovy knihy (s. 39-76) poskytuje přehled židovských dějin období Druhého chrámu, na ni navazuje část čtvrtá, věnovaná rabínskému (formativnímu) období (s. 76-113). Pátá část (s. 115-164) je věnována středověku a poslední, šestá část novověku (s. 165-198). Stemberger v těchto kapitolách předkládá v podstatě středoškolský přehled židovských dějin s (konzervativním) důrazem na dějiny kulturní. Ke staršímu období navíc disponujeme českým překladem referenční monografie Petera Schäfera, vydané stejně jako recenzovaná publikace v nakladatelství Vyšehrad a dokonce pocházející z dílny téhož překladatele.[16] Avšak zpět k historickým kapitolám Stembergerova *Úvodu*. Absence poznámkového aparátu a bibliografických odkazů nedovoluje předestřít rejstřík existujících akademických přístupů a linií výzkumu. Neznamená to, že by Stemberger neznal novější stav bádání v oblastech, o kterých píše. Na mnoha místech je zcela zřetelné, že z novější sekundární literatury čerpal, i když se často kloní spíše k již překonaným stanoviskům nebo zjednodušujícím zobecněním.[17] Současná judaistika se však podobně jako mnohé další humanitní vědy soustřeďuje především na heuristiku, kterou kombinuje s mikroskopickým pohledem na pramenný materiál. Z tohoto hlediska musíme naneštěstí konstatovat, že Stembergerova kniha úvodem do současné judaistiky není, a to nejen protože o současné judaistice nepo-

15 Stemberger má na mysli knihu Heinz Schreckenberg, *Die christlichen Adversus-Judaeos-Texte und ihr literarisches und historisches Umfeld (13.-20. Jh.)*, Frankfurt am Main – New York: Lang 1994.

16 Peter Schäfer, *Dějiny Židů v antice od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu* , přel. Štěpán Zbytovský, Praha: Vyšehrad 2003.

17 Srov. např. definici *Zoharu* v Glosáři (s. 219): „Hlavní kabalistické dílo, sepsané koncem 13. stol. Mošem z Leonu" a text na s. 159-162. Ve skutečnosti je *Zohar* souborem celé řady textů (současní badatelé označují *Zohar* jako kompendium), a i když se jistý autorský podíl Mošeho z Leonu připouští, *Zohar* je mnohem spíše považován za „produkt *školy* praktikujících mystiků a autorů, která existovala před rokem 1270 a fungovala do počátku 14. století" (Arthur Green, „Introduction", in: *The Zohar* I, přel. Daniel C. Matt, Stanford: Stanford University Press 2004, CVII).

jednává, ale především protože samotný text současnou judaistikou není. Podle názoru autora těchto řádků je volba populárně-odborného stylu závažnějším pochybením než nevyhovující obsahová charakteristika. Proč by neměl být úvod do akademické disciplíny, ať už je po obsahové stránce koncipován jakkoli, psán akademickým stylem?

Z nespočtu obsahových idiosynkrazií považujeme za nutné zmínit jednu skutečně zarážející, které si patrně judaisté mezi čtenáři tohoto eseje povšimli: Stemberger nevyčleňuje ve své knize raně moderní dobu! Zatímco zájem o formativní období rabínského judaismu je přinejmenším od 70. let 20. století zásluhou Jacoba Neusnera dobře zakotven a středověk stál v centru zájmu judaistiky od samého počátku, právě raně moderní období představuje v posledních desetiletích arénu, kde se odehrává nejen intelektuálně nejambicióznější debata v rámci judaistiky, ale navíc i dialog interdisciplinární (podobné tvrzení by platilo i o židovských společenských a politických dějinách 19. a 20. století, které však Stemberger shrnuje způsobem, jakým autor těchto řádků opakuje látku celého semestru nervózním studentům těsně před testem – tedy formou ikonických redukcí, i když založených na recentním výzkumu). Pokud by navzdory recenzentovu přesvědčení neměl být úvod do disciplíny z definice diskursem o této disciplíně, bylo by v současném okamžiku možné s trochou nadsázky doporučit jako úvod do judaistiky nedávno vydanou práci Davida B. Rudermana *Early Modern Jewry*. Ruderman zde přesvědčivě ukazuje, že „prostřednictvím popisu raně moderní židovské kultury získáváme mnohem lepší východisko k porozumění modernímu období židovských dějin, stejně jako vazeb a předělů s obdobím předcházejícím“.[18]

Obraťme se nyní k české verzi. Petr Sláma doplnil stručnou kapitolu o judaistice v českých zemích (rovněž závěrečná bibliografie byla doplněna o publikace v českém jazyce). Slámův text se podle očekávání přizpůsobuje Stembergerovu způsobu výkladu, a trpí proto stejnými neduhy. Sláma tak například sice zmiňuje přítomnost křesťanských hebraistů, uvádí však pouze Mikuláše z Kamenky (zemř. 1616) a hebraistické aktivity Josefa Dobrovského. Základní práce k tématu, Segertova a Beránkova monografie o orientalistice na Karlově univerzitě, však čítá 225 stran.[19] Podobně jako Stemberger, i Sláma se navzdory mikroskopické ploše čtyř a půl stran (nepočítaje adresář vědeckých pracovišť) odvažuje radikálních a na první pohled diskutabilních tvrzení: „*Wissenschaft des Judentums*, věda o židovství, jak se od 19. století pěstovala v sousedním Německu …,

18 David B. Ruderman, *Early Modern Jewry: A New Cultural History*, Princeton: Princeton University Press 2010, 21.

19 Stanislav Segert – Karel Beránek, *Orientalistik an der Prager Universität* I: *1348-1848*, Prag: Karls-Universität Prag 1967.

Rakousku nebo v Maďarsku, nikdy nehrála [v českých zemích] důležitou roli“ (s. 200). V přehledu vývoje oboru v období komunistické totality by bylo možné doplnit některé významné osoby, které se o kontinuitu zájmu o židovské dějiny a kulturu zasloužily, zejména Hanu Volavkovou a Jana Heřmana. Ani následující přehled českých akademických institucí, na nichž probíhá výuka judaistiky, není zcela kompletní, protože se omezuje pouze na ta místa, kde je judaistika jako taková samostatně institucionalizována. Za zmínku by však patrně stály i další, například ústavy religionistiky na FF MU v Brně a FF UPa v Pardubicích.

Český překlad je plynulý a nelze mu vytknout zásadní pochybení, i když překvapivě vysoké množství drobných nepřesností potvrzuje, jak potřebné jsou u překladů akademických textů odborné korektury. Jejich opomíjení, naneštěstí časté, zbytečně degraduje české verze autoritativních textů a výsledkem je situace, kdy specialista nakonec musí stejně sáhnout po originálu. V případě Stembergerovy knihy mohla obsahová korektura zachytit i omyly autorovy. Zmiňme jen některé nepřesnosti: blízké kontakty s Rašim měl nikoli Menaḥem ben Ḥelbo, ale jeho synovec Jiṣḥaq Qara (s. 139-140); rozhodl-li se překladatel neznačit dlouhé hebrejské samohlásky, s čímž lze jedině souhlasit, není důvodu dloužit ve slově „Purím“ (s. 89) nebo „Sínaj“ (s. 92); výraz *servi cameræ regiæ* (s. 125) je třeba překládat jako služebníci, popřípadě poddaní, nikoli „otroci“ královské komory, jak naznačuje německý ekvivalent *kammerknechte* (vysoká míra osobní svobody paradoxně představovala jednu z významných charakteristik zmíněného právního statutu);[20] Wecelin byl klerikem a nikoli „klerikálem“ (s. 123); počáteční slovo následující stránky pod blokem textu v raných tiscích (nejen hebrejských) neslouží jako pomůcka pro knihvazače, ale jako pomůcka pro čtenáře (s. 101, omyl autora);[21] na spis Mikuláše

20 V angličtině *chamber serfdom*. Stembergerovo shrnutí problému je spíše tendenční a končí výčtem některých otázek, jež si akademický výzkum v souvislosti s tímto právním konceptem klade. Absence bibliografických odkazů na takovémto místě musí v adeptovi judaistiky nutně vyvolat bezradnost. Stačí srovnat s. 125 recenzované knihy s moderním klasickým shrnutím v knize Marka R. Cohena (Marek R. Cohen, *Under Crescent and Cross: The Jews in the Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press 1994, 45-49) nebo s knihou Kennetha R. Stowa (Kenneth R. Stow, *Alienated Minority: The Jews of Medieval Latin Europe*, Cambridge, MA: Harvard University Press 1992, 273-280). Oba autoři diskutují názory starších badatelů. Překladatel nemohl využít rozsáhlé česky psané studie k tomuto tématu: Pnina Rubešová, „Právní postavení Židů ve středověké Evropě“, in: Jiřina Šedinová a kol., *Dialog myšlenkových proudů judaismu: Mezi integrací a izolací*, Praha: Academia 2011, 22-89, především „Exkurs I – Židé jako ‚služebníci královské komory‘“, s. 69-74, kde se autorka přítomným problémem zabývá s příkladnou kritičností a na základě znalosti existujících pramenů i sekundární literatury.

21 Praxe tisknout pod blok textu slovo, které bezprostředně následuje na následující straně, souvisí s hlasitou četbou, která byla ještě v 16. století běžná i v nežidovském pro-

z Lyry se nejčastěji odkazuje jako na *Postillae perpetuae*, nikoli jako „*Postilla litteralis* [sic!]“ (s. 140, nepřesnost autora).[22] Pro hebrejský výraz *Miqra'ot gdolot* by bylo lépe použít volnějšího, ale jasnějšího a již zavedeného ekvivalentu Rabínská Bible namísto „Velké vydání Bible“ (s. 143). Maimonides (1138-1204) dokončil spis *Mišne Tora* po desetiletém úsilí roku 1184. Označení „mladý Maimonides“ (s. 145) pro autora zmítaného nervovým vyčerpáním i tělesnými neduhy[23] je přinejmenším nepřesné. U názvu hnutí chasidej Aškenaz je v překladu mylně velké počáteční písmeno, naopak u názvu oblasti se objevuje počáteční písmeno malé: „Chasidej aškenáz“ (s. 217).

Některé nepřesnosti překladu jsou důsledkem zachování německé ortografie a neznalosti judaistických reálií: „vídeňská gesera“ je ve skutečnosti *gezera* (s. 125),[24] podobně „Abraham ibn Esra“ je Ezra (s. 141);[25] místo „*Arvaa turim*“ by mělo být *Arbaa* (s. 146).[26] Do této skupiny patří i zcela nesmyslný výraz „hasidejci“ namísto chasidé (s. 217) nebo mylně nepřeložený „Urmensch“ jako vysvětlení prvního/prvotního člověka (ve skutečnosti se jedná o překlad z hebrejského *adam qadmon*). Další skupinu nepřesností je třeba připsat na vrub nepříliš pečlivé redakce – sem patří

---

středí. Později z nežidovských tisků mizí. Jednoduchým důkazem je přímo Stembergerem reprintovaná strana *Talmudu*, kde se „přetékající“ slovo vyskytuje nejen u centrálního textu, ale také u všech komentářů a suprakomentářů, které jsou na dané straně přítomny. K orientaci knihvazače (a nikoli tiskaře) sloužily již před zavedením knihtisku tzv. kustody, přítomné vždy na poslední straně každé složky (pův. zvané kvatern z lat. *quaternio*). Jednalo se buď o sigla kvaternu a jeho pořadového čísla, nebo právě o první slovo následující složky. Nejpodrobněji viz Brian Richardson, *Printing, Writers and Readers in Renaissance Italy*, Cambridge: Cambridge University Press 1999, 9-20, zejm. 13-14, srov. 130-131.

22 Celkem paradoxně jsme nejpravděpodobnější původ tohoto zkráceného názvu nalezli v titulu jediného tisku Lyrova spisu k novozákonním epištolám a evangeliím: *Postilla seu expositio literalis [et] moralis Nicolai de Lira Ordilnis [sic!] Minorum super Epistolas [et] Euangelia quadragesimalia*, Venezia: Giovanni Tacuino pro Bernardina Stagnina 1500.

23 Srov. Isadore Twersky, *Introduction to the Code of Maimonides (Mishneh Torah)*, New Haven – London: Yale University Press 1980, 4; Moše ben Maimon (Maimonides), *Výbor z korespondence*, přel. Daniel Boušek – Dita Rukriglová, Praha: Academia 2010.

24 Hebrejské sloveso *gāzar* znamená „rozhodnout“ a substantivum *gezera* označuje nejčastěji negativní příkaz (zákaz), zejména omezení vydávaná nežidovskými institucemi.

25 Hebrejské *'ezra* znamená „pomoc“, srov. časté jméno biblického původu Eli'ezer.

26 Hebrejská hláska *bet* je tzv. alofonem – podle pozice ve slově se vyslovuje přízvučně [b] nebo nepřízvučně [v], aniž by se měnil význam tvaru od daného kořene. Například v substantivu *dāvār* (slovo, věc) se hláska bet vyslovuje jako [v], protože jí předchází dlouhá otevřená slabika. V případě výrazu *arbaa* (přesněji *arba'a*) následuje hláska *bet* po uzavřené slabice a pro hebrejské alofony této skupiny platí, že vyskytují-li se na začátku slabiky, vyslovují se explozívně, tj. v našem případě jako [b].

fluidita v použití velkých písmen a kurzívy v názvech textů a v cizojazyčných výrazech, překlepy a nejednotnosti (nejen) v závěrečné bibliografii.[27]

Přepis hebrejských výrazů se zdá vycházet z návrhu Petra Slámy v jeho překladu Stembergerovy knihy *Talmud a midraš*, přestože to není nikde zmíněno. Jedná se o systém se silnou tendencí k přepisu fonetickému, nerozlišující ty hebrejské konzonanty, které se v současné době vyslovují stejně. Autor těchto řádků se domnívá, že čistě fonetický přepis by měl být záležitostí populárněvědeckých a beletristických textů, zatímco transkripce odborných textů by měla hebrejské konsonanty rozlišovat a dovolovat tak další práci v pramenném jazyce (např. vyhledání kořene ve slovníku). Použitý systém se současně od fonetického přepisu odchyluje v radikálním přístupu k přepisu tzv. hlasného šewa (přesněji šᵊwā), které se překladatel (vydavatelé) rozhodli nepřepisovat ani v těch případech, kdy je cenou za systémovou jednotnost hrubá distorze původní hebrejské výslovnosti („Brešit“ oproti Berešit, s. 138) a často i odchýlení se od podoby v české prostředí již zažité (např. výraz „gniza“ namísto přesnějšího geniza zní v genitivu až pitoreskně: „památky z káhirské gnizy“, s. 35).

S politováním je třeba uzavřít konstatováním, že Stembergerova kniha funkci úvodu do oboru judaistiky neplní. Jako úvod do židovských kulturních a náboženských dějin lze z existujících českých knih mnohem spíše doporučit knihu Kurta Schuberta *Židovské náboženství v proměnách věků*.[28] Jedná se o přehledné a promyšlené uvedení do myšlenkového světa judaismu, pohybující se na hraně středoškolské a bakalářské úrovně. Nejlepším existujícím úvodem do judaistiky je publikace anglická: *The Oxford Handbook of Jewish Studies*.[29] Tato kniha přesně splňuje funkci úvodu do akademické disciplíny. Je členěna do třiceti devíti kapitol, jež odpovídají významným tématickým okruhům současné judaistiky. Každá

27 Uveďme jen některé: *Encyclopedia Judaica* ve svém druhém vydání (editor Fred Skolnik, vydavatel Thomson Gale) vyšla v lednu roku 2007 a nikoli roku 1997 (s. 206); Hotsa,at – má být Hotsa'at; L'exegese – má být L'exégèse; darkchj, má být darkej (s. 212); L,au, má být L'au delà; Minui, má být Minuit (s. 213); položky v česky vydané literatuře na s. 214 patrně vydavatelé jednoduše opsali z nějakého elektronického katalogu, protože uvádějí jako spoluautory tu překladatele (Zuzana Malinovská-Šalamonová u knihy Maurice-Rubena Hayouna, *Stredoveká židovská filozófia*), jindy autora předmluvy, a to i u publikací, jež patří v (nejen) české produkci k nejzásadnějším. Skutečným výsměchem je uvedení amatérského historika Dietera Schalnera jako spoluautora monografie Kateřiny Čapkové *Češi, Němci, Židé?: Národní identita Židů v Čechách, 1918-1938*, Praha: Paseka 2005. Zatímco kniha K. Čapkové se takřka okamžitě stala referenční prací k tématu, D. Schalner je pouze autorem několika nesmyslných denunciací její knihy publikovaných v českém denním tisku.

28 Kurt Schubert, *Židovské náboženství v proměnách věků*, Praha: Vyšehrad 1994, ²2002.

29 Martin Goodman – Jeremy Cohen – David Sorkin (eds.), *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, Oxford: Oxford University Press 2005.

z kapitol je zpracována specialistou na příslušné téma, přibližuje přístupnou formou stav bádání a jeho vývoj, rejstřík existujících autoritativních postojů ke klíčovým problémům a nejdůležitější sekundární literaturu. Uveďme jen několik příkladů, jež kontrastují s pojetím Stembergerovým: kapitola „Medieval Jewry in Christendom" (Ram Ben-Shalom) má svůj nutný protipól v kapitole „Medieval Jewry in the World of Islam" (Mark R. Cohen). Zvláštní kapitoly jsou věnovány raně moderní době: „European Jewry in Early Modern Period" (Elisheva Carlebach) a „Sephardi and Middle Eastern Jewries Since 1492" (Sarah Abrevaya Stein). Řada kapitol je v souladu se zaměřením současné judaistiky věnována studiu dějin Židů v moderní době: „Western and Central European Jewry in the Modern Period: 1750-1933" (David Rechter), „Eastern European Jewry in the Modern Period: 1750-1939" (Michael Stanislawski), „The Holocaust" (Saul Friedländer), „Settlement and State in Eretz Israel" (S. Ilan Troen), „American Jewish History" (Hasia Diner). Další kapitoly jsou věnovány tématům, která probíhají napříč dějinami. Současná judaistika si například uvědomuje, že konvenční výzkum judaismu se neoprávněně, i když pochopitelně, soustřeďoval na dějiny učenecké kultury a zcela tak ignoroval dějiny židovských žen, dětí i masy méně vzdělaných mužů, na kterých však byla menšina učenců vždy nejen ekonomicky, ale i sociálně závislá. *The Oxford Handbook of Jewish Studies* tak obsahuje kapitoly „Jewish Women's Studies" (Tal Ilan), „Demography" (Sergio Della Pergola), „Jewish Folklore and Ethnography" (Galit Hasan-Rokem) nebo „Modern Jewish Society and Sociology" (Harvey E. Goldberg). Akademickou úroveň, jíž se *The Oxford Handbook of Jewish Studies* vyznačuje, nelze v kontextu našich úvah vnímat jinak než s obdivnou závistí. Přesto se nedomníváme, že je nutné podléhat komplexu méněcennosti. Trendy mezinárodní judaistiky nelze na jedné straně ignorovat, na straně druhé není důvodu si myslet, že její směřování vylučuje z účasti na „velké" debatě příslušníky „malých" jazykových komunit. V českém prostředí to výmluvně prokazuje celá řada badatelů: Klasické práce Jiřiny Šedinové o židovské Praze renesanční doby[30] nebo fascinující články Alexandra Putíka o dějinách českých Židů v 17.-18. století[31] jsou pravidelně citovány v mezinárodní

30 Jiřina Šedinová, „Alttschechische Glossen in mittelalterlichen hebräischen Schriften und älteste Denkmäler der tschechischen Literatur", *Judaica Bohemiae* 17/2, 1981, 73-89; ead., „Hebrew Lyrico-Epic Poetry of the 17th Century in the Literary Context of Bohemia and Moravia", *Judaica Bohemiae* 26/2, 1990, 84-101; ead., „Non-Jewish Sources in the Chronicle by Daid Gans, Tsemah David", *Judaica Bohemiae* 8, 1972, 3-15.

31 Alexandr Putík, „The Prague Sojourn of Rabbi Jacob Emden as Depicted in his Autobiography Megillat Sefer", *Judaica Bohemiae* 52, 2006, 53-124; id., „A Textile from

judaistické literatuře. Příslušníci mladší generace badatelů, do které patří například Daniel Boušek,[32] Iveta Cermanová,[33] Kateřina Čapková,[34] Michal Frankl[35] nebo Tamás Visi[36] mají veškeré předpoklady, aby byli uvedeni v bibliografiích budoucích vydání *The Oxford Handbook of Jewish Studies*. Co je však důležité, všichni zmínění badatelé současně publikují a přednášejí v českém jazyce. Domníváme se proto, že budoucnost české judaistiky je třeba založit na dvou základních pilířích, jimiž jsou (1) původní v češtině se odehrávající aktivity místních specialistů, kteří jsou v kontaktu se světovými trendy, a (2) překlady autoritativních cizojazyčných prací. Podle ekonomických možností české vědy by k překladům měly přistupovat mezinárodní konference a hostování zahraničních badatelů na našich universitách. Z právě řečeného však současně vyplývá, že české judaistice nepomohou překlady průměrných a podprůměrných cizojazyčných prací, mezi něž k velkému zklamání autora těchto řádků patří i Stembergerův *Úvod do judaistiky*.

Izmir with an Embroidered Lion: Remnant of the Robe of Sabbatai Zevi?", *Judaica Bohemiae* 53, 2007-2008, 193-217.

32 Daniel Boušek, *Židovská pouť a poutní místa na Blízkém východě v hebrejské cestopisné literatuře 12.-16. století*, Praha: Karolinum 2008; id., „Předpovědi příchodu proroka Muhammada a hebrejská Bible: Ibn Qutajbovy ‚Dalá'il al-nubúwa' (‚Důkazy proroctví')", *Religio: Revue pro religionistiku* 19/2, 2011, 179-199 (toto číslo).

33 Iveta Cermanová, „Karl Fischer (1757-1844) I: The Life and Intellectual World of a Hebrew Censor", *Judaica Bohemiae* 42, 2006, 125-177; ead., „Karl Fischer (1757-1844) II: The Work of a Hebrew Censor", *Judaica Bohemiae* 43, 2007-2008, 5-63; ead., „Samuel Landau versus Karl Fischer und Eleasar Fleckeles: Der Streit um Priorität und Rabbinertitulaturen in der Prager jüdischen Gemeinde nach dem Tod Ezechiel Landaus", *Judaica Bohemiae* 45, 2010, 73-103.

34 Kateřina Čapková, „Jewish Elites in the 19th and 20th Centuries: The B'nai B'rith Order in Central Europe", *Judaica Bohemiae* 36, 2000, 119-142.

35 Michal Frankl, *Emancipace od Židů: Český antisemitismus na konci 19. století*, Litomyšl: Paseka 2008; Kateřina Čapková – Michal Frankl, *Nejisté útočiště: Československo a uprchlíci před nacismem, 1933-1938*, Litomyšl: Paseka 2008.

36 Tamás Visi, „The Emergence of Philosophy in Ashkenazic Contexts: The Case of Czech Lands in the Early Fifteenth Century", *Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts* 8, 2009, 213-243; id., „The First Instant of Creation: Jedaiah ha-Penini, Durandus of Saint Pourçain and the Ibn Ezra Supercommentary *Avvat Nefesh*", *Recherches de théologie et philosophie médiévales* 77/1, 2010, 83-124.

SUMMARY

Jewish Studies in the Bohemian Lands: A Review of the Czech Translation of Günter Stemberger, *Einführung in die Judaistik*

The publication of the Czech translation of Günter Stemberger's *Einführung in die Judaistik* (*Úvod do judaistiky*, trans. Štěpán Zbytovský, Prague: Vyšehrad 2010) is an apt occasion for reflection about the situation of the discipline in the Bohemian Lands and how its progress may be enhanced through carefully chosen translations of authoritative secondary texts. Stemberger's book, despite its promising title, has very little to say about the contemporary state of the discipline. The bulk of the volume consists of a survey of Jewish history from the Post-Exilic Era to the Middle Ages (125 out of 232 pages) while very little space (23 pages) is dedicated to the definition of the discipline and its history. Unfortunately, the book misses its point not only in the apparent contradiction between its goal and content but also in that the text itself does not meet contemporary standards of academic writing (no footnotes, no references, incomplete and arbitrary bibliography). The reviewer argues that translations of such works not only do not help but even obstruct the advancement of Jewish Studies in small national languages. Translated texts automatically enter the local "canon" irrespective of their quality while the limits of the publishing market do not allow for the publication of a better title, as such a title would be viewed by the publisher as a mere duplicate of the first.

Keywords: Jewish Studies in Czech Republic; Günter Stemberger, *Einführung in die Judaistik*; translations.

Ústav Blízkého východu a Afriky
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
Celetná 20
116 42 Praha 1
Czech Republic

Pavel Sládek

pav.sladek@gmail.com